De Levende Natuur 88 (3):126-129 (1987)

Boekbesprekingen

H. van der Lans en G. Poortinga. — Natuurbos in Nederland; een uitdaging. Met een voorwoord van de Minister van Landbouw en Visserij. 192 pag., met vele illustraties in kleur en zwart-wit. Uitgave: Instituut voor Natuurbeschermingseducatie, Amsterdam 1986. *f* 24,50.

Het is niet eenvoudig om het boek 'Natuurbos in Nederland' in kort bestek evenwichtig te bespreken, omdat dit boek enerzijds veel waardevols bevat, anderzijds uitgaat van onbewezen veronderstellingen, waarop met veel fantasie wordt voortgeborduurd. Reeds de titel is misleidend.
Het valt zeker te waarderen, dat hier een over het algemeen geslaagde poging wordt gedaan, voor een groot publiek uiteen te zetten hoe bossen zich in ons klimaatgebied in de loop van de historie hebben ontwikkeld, wat daarbij de invloed van de mens is geweest, en hoe de levenskringloop in bossen zich voltrekt. Terecht wordt daarbij de nadruk gelegd op de belangrijke functie van dood en rottend hout in deze kringloop (dus op de waarde van het laten liggen van bomen) en op de veelzijdigheid van de levensgemeenschap die zich binnen deze kringloop ontwikkelen kan.
Ten onrechte wordt bij dit alles echter uitgegaan van de veronderstelling dat 'grote grazers' in het oorspronkelijke bos een belangrijke rol gespeeld zouden hebben. Hoewel de auteurs op p. 13 schrijven: 'mogelijk zwierven lynx en wisent tot over onze landsgrenzen' en in een voetnoot op p. 33 toegeven dat het voorkomen van de wisent in Nederland niet is aangetoond, wordt verder zonder meer uitgegaan van de dominerende functie van de wisent, aangevuld met die van 'wilde paarden' (waarvoor geen enkel paleontologisch bewijs bestaat) en van 'elanden', waarvan niet alleen na het Atlanticum in Nederland nooit resten zijn gevonden, maar die, blijkens de algemene Europese ervaring, alleen in moerasbossen van belang zijn, niet op de droge gronden. Zowel in de afbeelding op pag. 13 als die op pag. 38 neemt de wisent de centrale plaats in. Zonder blikken of blozen wordt beweerd: 'ook in het oerwoud werd gedund, niet door mensen maar door grazende dieren', waarmee elanden, wisenten, paarden en oerrunderen worden bedoeld (pag. 53), en: 'Het is een bekend feit dat in het Europese loofbos de hoefdieren in prehistorische tijden en ook nog lang daarna in wisselende aantallen voorkwamen' (pag. 55). Dit is in het geheel geen 'bekend feit', maar een niet door enig historisch gegeven gestaafde bewering.
Het is duidelijk, dat de auteurs, voortgekomen uit de groep 'Kritisch bosbeheer' de betekenis van het woord 'kritisch' niet goed begrepen hebben; dit betekent nl. niet in de eerste plaats dat men kritiek heeft op opvattingen van anderen en van maatschappelijke toestanden, maar dat men de **eigen** standpunten en veronderstellingen kritisch toetst. Daaraan ontbreekt nu juist het een en ander. Het is te verdedigen, dat het doen begrazen van bossen door grote zoogdieren in bepaalde gevallen tot verrijking van het oecosysteem leidt en dus als vorm van natuurbeheer wenselijk is. De auteurs geven daarvan goede voorbeelden, zoals de beweiding van de dichte mat van Bochtige Smele in de arme bossen van de Imbosch door het Schotse parkrund. Met recht wijzen ze er ook op, dat van een dergelijk beheer alleen goede effecten te verwachten zijn in uitgestrekte gebieden, en dat men de waardevolle, kleine, veelal geïsoleerde bosreservaten in ons land niet daaraan mag blootstellen. Terecht merkt dr. S. Bottema in zijn bespreking (N.R.C. 12-2-1987) echter op, dat de auteurs het door hen bepleite grootschalige begraasde boslandschap niet hadden moeten voorstellen als een situatie die in het vroeger natuurbos bestaan heeft. Dat zij dat zelf eigenlijk ook wel beseffen, blijkt op pag. 171.
Enkele ontsporingen dienen nog te worden gesignaleerd. Dat in de Poolgebieden bossen voorkomen (p.45) is een novum. Op pag. 40 wordt gesuggereerd, dat zich in alle bossen 'Trockentorf' (dikke lagen zure humus) ophoopt als er hout geoogst wordt. Dit is onjuist. die ruwe humus hoopt zich op in bossen op arme, zure gronden, ook als er niet geoogst wordt, en niet in de bossen op voedselrijke bodem (Carpinion, Alno-Padion), ook als er wél geoogst wordt. Dat de prijzenswaardige zorg voor het behoud van de paddestoelenflora als een 'oecologische relatie' betiteld wordt (p.44) zal wel een 'slip of the pen' geweest zijn.
Het valt op, dat bij de bespreking van de verschillende mogelijke vormen van bosbeheer in Nederland wél vergeleken wordt met Amerikaanse bossen en met het zgn. 'oerwoud' van Bialowieza, maar niet, wat veel meer voor de hand zou liggen, met de uitgestrekte loofbossen in Noord- en Midden-Frankrijk, met name in Normandië, Lotharingen, Champagne en Bourgondië. Daar worden grote complexen beheerd als hakhout-met-overstaanders ('Mittelwald', 'taillis sous futaie'). Er wordt dus hout geoogst. Deze bossen hebben een rijke en gevariëerde flora en vegetatie. Ze groeien weliswaar op voedselrijke gronden en bieden dus geen aanknopingspunt voor een beheer van de Veluwe; maar ook ons land kent soortgelijke bodems.
Afwijzend staat de recensent tegenover het droombeeld, de Centrale Veluwe om te vormen tot een 'oerbos' met wolven en al. Daar wonen immers mensen, al is de dichtheid gering. Wil men die, zij het tegen vergoeding, verdrijven? Dit doet denken aan de 'eviction' die Engelse landheren in vroeger eeuwen in Schotland hebben toegepast.
Tenslotte: het boek is goed, levendig en overtuigend geschreven en fraai en overvloedig geïllustreerd. Ondanks zijn bezwaren acht recensent het boek een aanwinst voor de toch al rijk voorziene vaderlandse natuurboekerij.

V. Westhoff

Dier, bedreiging, beheer, bescherming eds. Reinier Akkermans, Wim Ruitenbeek. 130 pag. uitgave Stichting Kritisch Faunabeheer 1985. Te bestellen door storting van *f* 12,50 op postgiro 13093 t.n.v. Informatiefonds Stichting Kritisch Faunabeheer, Renkum, o.v.v. 'Dierenboekje'.

De Stichting Kritisch Faunabeheer heeft onder de titel 'DIER, bedreiging beheer, bescherming' de teksten gepubliceerd, die eerder in het tijdschrift Argus zijn verschenen. Het behandelt een zestiental vogel- en zoogdieren. Het betreft hier vooral soorten, die schade doen of zouden doen.
Het eerste kwart van het boekje behandelt algemene onderwerpen als ekologie en biotoopbeheer, dierpopulaties, schade, het exotenprobleem, rekreatie, de jachtwet. Het geeft daarbij duidelijk de mening weer van de stichting ten opzichte van allerlei zaken, in het bijzonder de (recreatie) jacht. In het algemeen valt het mij tijdens het lezen van het boek op hoe moeilijk het is om consequent te redeneren. De achtergrond in dit geval ligt naar mijn mening in het verwarren van dierenbescherming en natuurbescherming. Het eerste is gericht op individuen, het laatste op een hoger abstractieniveau, populaties en ecosysteem. Uiteraard speelt dit probleem voornamelijk bij grote dieren, kleintjes tellen niet mee. Zo wordt enerzijds (terecht) de vervolging van predatoren vanuit natuurbeschermingsgronden afgewezen (p. 15). Anderzijds wordt elders (p. 62) verkondigt, dat voor een gezonde zwijnenpopulatie, waarin natuurlijke selectieprocessen een rol kunnen spelen, het verstrekken van ontwormingsmiddelen noodzaak is! Maar ook binnen een niveau zijn er problemen. Gesteld wordt dat, enkele uitzonderingen (grote dieren, eilanden) daargelaten, predatoren geen regulerende invloed hebben op het niveau van prooidieren. Hiermee wordt een latere bewering, dat een gezonde bunzingstand een relevante rol kan spelen bij de bestrijding van muskusratten tegengesproken. Of muskusratten overigens enige rol spelen als voedsel voor de (niet duikende) bunzing is overigens hoogst twijfelachtig.

Ongeveer drie kwart van het werk beschrijft algemene gegevens voor de soorten apart zoals voorkomen, biotoop, (populatie)biologie. Daarna worden paragrafen gewijd aan schade, beheer en of bescherming. De informatie is over het algemeen helder en systematisch weergegeven.
Tenslotte wordt gezegd hoe het volgens de stichting anders zou moeten. Hierbij wordt als eerste doelstelling duidelijk het uitbannen van de plezierjacht genoemd. In een boekje met meer dan 20 auteurs zijn er uiteraard nuanceverschillen te vinden. Vooral bij de grote zoogdieren zal een of ander kritisch beheer noodzakelijk blijven. Bij het edelhert worden kanttekeningen gemaakt bij de manier van jagen, die tot verbeteringen kunnen leiden. Bij wild zwijn en damhert wordt wegvangen als alternatief aangedragen. Of deze vorm van jacht voor de dieren in kwestie plezieriger zal zijn is voor mij de vraag.

M. den Boer

Winterswijk, geologie deel II; de Triasperiode (geologie, mineralen en fossielen), door H. W. Oosterink. Wetensch. Meded. K.N.N.V. nr. 178-1986, 120 blz., 66 zwartwit foto's, 59 figuren, 7 tabellen, 1 losse bijlage. ISSN 0167-5524, ISBN 90-5011-002-9. Prijs voor leden *f* 15,—; niet-leden *f* 18,—. Bestellen d.m.v. postgiro nr. 13029, Bureau KNNV, Hoogwoud.

Aansluitend op het overzicht dat Peletier en Kolstee in deel I gaven (De Levende Natuur, jrg. 87, nr. 6, blz. 190), gaat Oosterink in deel II verder in op de Trias in het Winterswijkse. De bij uitstek deskundige schrijver behandelt de Trias stapsgewijs in steeds meer detail. Van Europese tot Winterswijkse schaal wordt de oudste periode van het Mesozoicum beschreven. Uit de Trias stammen de plaatselijke aanwezige rode Bontzandsteen en de daaropliggende blauwgrijze Muschelkalk. Het zijn, na de Carbonische gesteenten in Zuid-Limburg (Heimansgroeve), de oudste gesteenten die in Nedeland aan de oppervlakte liggen. Het bijbehorende afzettingsmilieu paseert de revue: woestijnen, brakke tot hypersaline lagunes en ondiepe zeeën, samen met de planten en dieren die daarin leefden. Driekwart van de tekst is gewijd aan een gedetailleerde beschrijving van de Winterswijkse kalkgroeven met hun geologische verschijnselen, mineralen en fossielen. Een zevental mineralen wordt beschreven, van het bekende pyriet (ijzersulfaat) tot het voor Nederland zeldzame coelestien (strontiumsulfaat). Met behulp van situatieschetsen en de genummerde lagen in de profielen zijn de vindplaatsen terug te vinden. Dit geldt ook voor de fossiele planten en dieren waaraan ongeveer de helft van de tekst is gewijd.
Systematisch worden alle gevonden Brachiopoda (Armkieuwigen), Mollusca (Weekdieren), Arthropoda (Geleedpotigen) en Chordata (Gewervelde dieren: Vissen en Reptielen) behandeld. Daarbij worden alle zaken die van belang zijn duidelijk uitgelegd, zodat ook alles met een minimum aan biologische en paleontologische kennis te begrijpen is. Dat is trouwens overal in de tekst zo: achtergrondkennis wordt op de juiste plaats aangeboden op een onopvallende, doeltreffende wijze. Prima! Speciale aandacht wordt geschonken aan zeldzaamheden zoals voetsporen van reptielen en kruipsporen van andere dieren. Bij het lezen van de beschrijving zie je zo'n groot reptiel voor je: stap voor stap, een beetje glibberend over de spekgladde kleiïge ondergrond, op weg naar het noorden. De monografie eindigt met raadgevingen voor het verzamelen van fossielen en mineralen, een verklarende woordenlijst en een uitvoerige systematische literatuurlijst.
Dit deel is vooral opgezet als een handleiding bij het determineren van mineralen en fossielen, maar het biedt meer, het is veelzijdiger. Na het lezen wil je snel naar Winterswijk om alles ook zelf te zien.

R. Felix

Plaats en waardering van fossiele elementen in het Nederlandse landschap, door J. Schuyf uitgave Pudoc (Reeks Landschapsstudies 6) Wageningen 1986, 119 blz. prijs *f* 39,35, ISBN 90.220.0887.8.

Sinds de belangstelling en de zorg voor het Nederlandse landschap in de jaren '60 en '70 sterk toenamen, zijn die interesse en bezorgdheid ook steeds verder gespecialiseerd. Zo zijn het nu vooral de archeologie, de geschiedenis van de bouwkunst en de historische geografie die de menselijk bouwstenen in het landschap bestuderen. Deze bouwstenen die onze omgeving in de loop der tijd steeds meer karakter van cultuurlandschap hebben gegeven, vertonen een bonte variatie. Ze omvatten zowel terpen en hunebedden als kastelen en boerderijen, doorbraakkolken (of wielen) en verkavelingspatronen. Omdat dergelijke elementen en patronen de herkenbare band met het verleden vormen, bezitten ze een waarde die — verheugend genoeg — in steeds ruimer kring wordt ingezien.
Sommige landschapselementen verloren inmiddels hun oorspronkelijke functie, maar (nog) niet hun oude vorm. Daarover en over de historisch-geografische kijk op zulke 'fossiele elementen' gaar dit boekje. Wat daarin opvalt is de grote reikwijdte van het onderwerp. Naast bijvoorbeeld terpen, grenspalen, heilige bronnen en mijnschachten rekent de auteur daartoe namelijk ook dorpen en verspreide bewoning, en kennelijk eveneens voedselarme, schrale en vochtige vegetaties. Wanneer ze het belang van een stabiel beheer aanduidt, doelt ze blijkbaar toch vooral op (wat sommigen wel noemen:) 'groene' landschapselementen als houtwallen en dobben.
Twee hoofdstukken (2 en 5) verschaffen de lezer een kijkje in de historisch-geografische keuken. Dat gebeurt grotendeels door middel van een literatuuranalyse, waarbij het hoofdstuk over het feitelijk onderzoek van fossiele elementen met vier pagina's jammer genoeg nogal schamel uitvalt. Een hoofdstuk (4) over de waardering van dergelijke elementen analyseert een viertal onderzoeken op dit terrein en verbindt daaraan enkele conclusies voor een classificatie, uitgewerkt in hoofdstuk 6. Dit hiërarchisch opgebouwde indelingsschema, deels gebaseerd op de archeoloog Clarke, moet een bijdrage leveren tor ordening en inventarisatie van fossiele elementen. Via een typering naar kenmerk, artefact, artefacttype, assemblage, cultuur, cultuurgroepen en technocomplex worden de elementen geclassificeerd. De bruikbaarheid laat zich niet zo eenvoudig beoordelen, doordat een en ander wel uitmondt in een schema maar geen illustratie vindt in een kartografische weergave. Een uiteenzetting (hoofdstuk 3) over het 'visuele landschap'(!) gaat in op de landschapsbeleving, terwijl het laatste hoofdstuk (7) de praktijk van de cultuurlandschapsbescherming schetst. Ook al is de literatuur tot eind 1983 verwerkt, de hier genoemde ruilverkavelingswet (géén beheerswet) van 1924 is wel een heel lang gepasseerd station. En de monumentenwet maakt gewag van 'volkskundige' in plaats van 'volkenkundige' waarde.
Een oordeel over deze uitgave wordt bemoeilijkt door het ontbreken van een heldere inleiding en een conclusie. Elke vorm van aandacht voor historischlandschappelijke elementen en patronen valt toe te juichen. Te lang werd deze soort van bouwstenen verwaarloosd. Hier ligt dan ook de belangrijkste bijdrage van dit boekje. Helaas blijft daarbij de specifiek geografische optiek die met name ligt in de ruimtelijke verspreiding van ogenschijnlijk losse elementen, nogal onderbelicht. De liefhebber van een theoretische kijk op het landschap komt in dit boekje aan zijn trekken. De belangstellende buitenstaander valt toch eigenlijk een meer concrete en vlotter geschreven uiteenzetting over dit onderwerp toe te wensen. De fossiele elementen in het Nederlandse landschap zijn dat alleszins waard!

A. P. de Klerk

De Levende Natuur 88 (3):126-129 (1987)

Vragen en mededelingen

Mededeling van de redactie
Met ingang van 1 maart is Dr. M. Hermy opgenomen in de redactie. Hij is als bosbouwecoloog verbonden aan het Instituut voor Natuurbehoud te Hasselt, België.

Gevraagd De Levende Natuur van de jaren 1972 t/m 1980. D. de Leur, Brederodelaan 145, 2061 JR Bloemendaal, tel. 023-275589.

Open dagen K.N.N.V., Utrecht
De K.N.N.V, afdeling Utrecht organiseert ter gelegenheid van het 85-jarig bestaan open dagen op zaterdag 30 en zondag 31 mei met als thema: De Stadsboom in Utrecht. Tijdens deze dagen kunnen wandelingen worden gemaakt langs bomenroutes in de Utrechtste binnenstad vanuit de vertrekpunten op het Domplein en de Mariaplaats, waarbij kleine tentoonstellingen en demonstraties van beeldhouwers en houtbewerkers worden gepasseerd. Ter informatie wordt een Bomenkaart en -boekje uitgegeven. Inl. VVV en KNNV-tel. 030-314797. adres KNNV: Oudegracht 237, Utrecht.

Symposium Werkgemeenschap Landschapsecologisch Onderzoek
Ter gelegenheid van het 3de lustrum van de Werkgemeenschap Landschaps-ecologisch Onderzoek wordt op 14 mei een symposium gehouden te Wageningen over: 'Productiebeperking in de landbouw: nieuwe kansen voor natuur en landschap,' met aansluitend op 15 mei excursies naar praktijkvoorbeelden in Nederland en Vlaanderen. Inl. WLO-secretariaat, tel. 015-569330, tst. 2330.

Oproep tot medewerking aan F.F.F.-projekt 'Vogels van Ameland'
Sinds 1983 houdt de F.F.F. zich bezig met het verzamelen van gegevens voor het samenstellen van een Avifauna van Ameland. Eenerzijds gebeurt dit door het houden van tellingen en inventarisaties, anderzijds door het opvragen van gegevens aan vogelaars die Ameland bezochten en er waarnemingen deden.
Hierbij doen wij een beroep op een ieder die over vogelwaarnemingen van Ameland beschikt, deze aan ons op te sturen (voor zover dit naar aanleiding van eerdere oproepen niet is gebeurd). Omdat wij met het veldwerk tot in 1987/1988 doorgaan, stellen wij ook het doorgeven van toekomstige waarnemingen in deze periode zeer op prijs. Om de gegevens te kunnen verwerken moeten ze zoveel mogelijk zijn voorzien van aantal (eventueel schattingen) — datum en (ongeveer) de plaats van waarneming.
U kunt uw waarnemingen (desgewenst ongefrankeerd) sturen aan onderstaand adres. Voor uw medewerking zijn wij u bij voorbaat dankbaar. Projekt-coördinator: H. Engelmoer, R. Veemanstraat 12, 9034 HC Marssum.

Stichting Herpetologische Studiegroepen
De Herpetologische Studiegroep werd oorspronkelijk in 1979 opgericht als onderdeel van het Natuurhistorische Genootschap in Limburg. Sindsdien is de omvang van het aantal leden en het werkterrein aanzienlijk uitgebreid. Er zijn nu afdelingen in zeven provincies. Daarom is een samenwerkingsverband aangegaan met de K.N.N.V. Beide verenigingen hebben de 'Stichting Herpetologische Studiegroepen' opgericht per 1 januari 1987. Hierin wordt het volgende ten doel gesteld:
— door bijeenkomsten en excursies wordt getracht de interesse voor reptielen en amfibieën bij de bevolking aan te wakkeren;
— door algemene en gerichte inventarisatie wordt getracht een zo compleet mogelijk verspreidingsbeeld te verkrijgen per diersoort. De resultaten hiervan worden jaarlijks in een verslag gepubliceerd, teneinde de leden het resultaat van hun werkzaamheden te laten zien;
— door te reageren op bestemmingsplannen e.d. wordt getracht de nog bestaande biotopen voor reptielen en amfibieën te behouden. Door een goede rapportage van de leden in het veld kan door de provinciale stuurgroep direct gereageerd worden op lokale bedreigingen;
— door kennis en informatie te verschaffen aan planologen kunnen in een vroeg stadium de invloeden van geplande werkzaamheden onderkend worden. Met de betrokken instanties kan zo getracht worden te komen tot een voor de herpetofauna zo gunstig mogelijke oplossing;
— door de aanleg van nieuwe poelen wordt geprobeerd amfibieën weer voortplantingsmogelijkheden te geven, waarbij een natuurlijke kolonisatie wordt nagestreefd. Het uitzetten van dieren wordt over het algemeen niet als zinvol ervaren.
Per provincie worden lezingen en excursies gehouden. Geïnteresseerden kunnen zich richten tot de secretariaten van de provinciale afdelingen:
Gelderland, Tweede Walstraat 103, 6511 LS Nijmegen, 080-225736.
Limburg, Kantstraat M10, 6112 AP St. Joost, 04754-1300.
N-Brabant, Heuvelstraat 93a, 5038 AC Tilburg, 013-422313.
Utrecht, Pryssestraat 19, 4101 CM Culemborg, 03450-17887.
Zeeland, Safier 27, 4337 MR Middelburg, 01180-33898.
Z-Holland,Leeuwerikstraat 14, 3443 AZ Woerden, 03480-14087.
N-Holland, Grondzeiler 61, 1035 AM Amsterdam.

Insekten tentoongesteld in Groningen
In het Natuurmuseum Groningen is t.m. 24 mei de tentoonstelling ''Insekten te kijk'' te zien van de kollektie Nederlandse insekten van het Natuurmuseum, die het afgelopen jaar flink is uitgebreid en geheel is gerenoveerd. Omdat de kollektie kwetsbaar is en slechts gedurende korte periode aan het licht kan worden blootgesteld is dit een unieke gelegenheid. Natuurmuseum, St. Walburgstraat, Groningen. tel. 050-137078 en 134787.

In een van de volgende nummers

Heidebeheer met behoud van karakteristieke diersoorten

Stuifzanden, een probleem voor het natuurbeheer

Verschralend beheer

De Amerikaanse vogelkers als stimulans tot ecologisch onderzoek aan bomen en struiken

Veldnamen en natuurhistorie

De Levende Natuur 88 (3):126-129 (1987)

E. Boeve

Inhoudsopgave

Heidefauna en heidebeheer. Heathland fauna and heathland management. A. A. Mabelis **130**

De Krekels. M. Vasalis **141**

De Amerikaanse vogelkers als stimulans tot ecologisch onderzoek aan bomen en struiken. Black cherry as a stimulus for ecological research on trees and shrubs. M. F. Wallis de Vries **142**

Stuifzanden, een probleem voor het natuurbeheer. Drift sands, a problem in nature management. I. I. T. Castel & E. A. Koster **146**

De leeuwerik. Dick Hillenius **153**

Loopkevers in het Kogelbergerveen. Ground beetles in the Kogelbergerveen. I. Knotnerus **154**

Boekbesprekingen 158

Signalement 159

Vragen en mededelingen 160